

*Originalni članci/
Original articles*

IZLOŽENOST DUVANSKOM DIMU I
STAVOVI O IZLOŽENOSTI*

EXPOSURE TO TOBACCO SMOKE AND
ATTITUDES ABOUT EXPOSURE

Correspondence to:

Mr sc. med. Nada Kosić Bibić

ZAVOD ZA JAVNO ZDRAVLJE
SUBOTICA

Zmaj Jovina 30,
24000 SUBOTICA

Telefon: (posao) 024/601-069

Mobilni: 063/7 321 805

E-mail: info@zjzs.org.rs; gorbi@eunet.rs

Nada Kosić Bibić¹, Anđelka Dželetović²,
Miloš Radosavljević³, Branka Malbašić⁴

¹Zavod za javno zdravlje Subotica ²Institut za javno zdravlje Srbije, "Dr Milan Jovanović Batut" ³Institut za javno zdravlje Kragujevac ⁴Zavod za javno zdravlje Sremska Mitrovica

*Rad prezentovan na II kongresu socijalne medicine Srbije sa međunarodnim učesćem 9 – 12. Juni 2010. „Čigota“, Zlatibor, Srbija

Ključne reči

izloženost duvanskom dimu, stavovi,
radna i javna mesta bez duvanskog dima

Key words

Tobacco smoke exposure, attitudes,
smoke-free work and public places.

Apstrakt

UVOD: Zdravstvene posledice izloženosti duvanskom dimu iz okruženja dobro su poznate, što je i razlog da sve veći broj zemalja preduzima sve oštriju zakonsku regulativu zabrane pušenja na svim radnim i javnim mestima kako bi zaštitili svoje stanovništvo. Rezultat uvođenja ovih mera u ravijanim zemljama Evrope i sveta je pad prevalencije pušenja među stanovništvom, smanjenje stope izloženosti duvanskom dimu, denormalizacija pušenja među mladima i smanjenje morbiditeta i mortaliteta koji su povezani sa udisanjem duvanskog dima. Iako 7 od 10 građana Srbije ne puši, 6 od 10 je izloženo duvanskom dimu u svojoj kući, a skoro 5 od 10 na radnom mestu. Osam od 10 učenika živi u domovima gde drugi puše, a 7 od 10 učenika u blizini drugih koji puše na mestima van kuće. U ugostiteljskim objektima je dozvoljena upotreba duvana te je izloženost duvanskom dimu izrazito visoka. CILJ: Proceniti kolika je izloženost duvanskom dimu u školi, na radnim i javnim mestima i kakvi su stavovi u vezi sa zabranom pušenja na radnim i javnim mestima.

METOD: Sprovedeno je ispitivanje u 7 mesta u Srbiji (Subotica, Beograd, Kragujevac, Sremska Mitrovica, Vršac, Bela Crkva i Opovo). Ispitivanje je sprovedeno u saradnji sa Kancelarijom za kontrolu duvana Instituta za javno zdravlje Srbije. Uzorak su činili prolaznici koji su posetili akciju u zajednici povodom obeležavanja 31. maja 2009. godine. Prolaznici su intervjuisani vođenim upitnikom. Upitnik sadrži 10 pitanja, a intervjuisane su, slučajnim odabirom, 363 osobe koje su posetile akciju.

REZULTATI: Ispitivanjem je obuhvaćen veći broj žena (224 ili 61,7%) nego muškaraca (139 ili 38,3%). Izloženost duvanskom dimu je najmanja u školi (19,0%), na radnom mestu je relativno visoka – skoro svaki drugi zaposleni (44,2%), dok je na javnim mestima izloženost najviša i iznosi 77,2%. Da je pasivno pušenje štetno smatra 93,6% anketiranih. Statistički značajno manji broj pušača smatra pasivno pušenje štetnim ($\chi^2=18,134$; Df=4; $p<0,01$). Zabranu pušenja na radnim mestima podržava skoro svaka druga osoba (46,3%), statistički značajno veći procenat starijih osoba nego mladih ($\chi^2=34,932$; Df=9; $p<0,01$), a statistički značajno veći broj pušača podržava stav o „odvojenim prostorijama“ ($\chi^2=42,992$; Df=6; $p<0,01$). Najveći broj anketiranih su za „odvojene prostorije“ na javnim mestima (54,6%) dok potpunu zabranu podržava tek trećina anketiranih (35,5%). Pušači statistički značajno više podržavaju „odvojene prostorije“ na javnim mestima ($\chi^2=49,978$; Df=6; $p<0,01$), a potpunu zabranu podržava veći broj nepušača. Među ispitanicima je najveći broj nepušača 206 (56,9%), pušača je 99 (27,3%) i 57 (15,7%) bivših pušača. U prisustvu nepušača puši 87,9% pušača. Dve trećine pušača (73,7%) želi da ostavi pušenje. ZAKLJUČAK: U ispitivanoj populaciji izloženost duvanskom dimu je najveća na javnim mestima, visoka je i na radnim mestima, a nedopustivo je da bude prisutna u školi. Za zabranu pušenja na radnim i javnim mestima je statistički značajno veći broj nepušača. Novi Zakon o zaštiti stanovništva od izloženosti duvanskom dimu na radnim i javnim mestima, koji je u procesu usvajanja, treba da bude široko podržan, pre svega od zdravstvenih radnika, koji treba da budu primer široj javnosti.

UVOD

Brojna stručna naučna i medicinska tela širom sveta dokumentovala su po zdravlje štetne efekte duvanskog dima iz okruženja na sistem organa za disanje i sistem organa za cirkulaciju, dokazala ulogu duvanskog dima u nastanku raka kod odraslih i uticaj duvanskog dima na zdravlje trudnica i razvoj dece. (1,2,3,4,5) Procenjuje se da godišnje preko milion ljudi u Evropi umre od posledica upotrebe duvana, a u Srbiji oko 16 hiljada. Procenjuje se da u Evropi oko 200 hiljada radnika godišnje umre zbog posledica izloženosti duvanskom dimu na radnom mestu. (6,7,8,9)

I pored brojnih naučnih i stručnih dokaza u svetu trenutno puši oko 1,25 milijardi ljudi, od toga oko 35% odraslih muškaraca i 22% žena u razvijenim, 50% muškaraca i 9% žena u nerazvijenim zemljama sveta. Samo u Kini, prema procenama, puši 300 miliona muškaraca i 20 miliona žena. Stope prevalencije pušenja među muškarcima dostigle su svoj vrhunac i sada opadaju u svim zemljama sveta, te su stope u razvijenim državama oko 23% (SAD, Velika Britanija, skandinavske zemlje). I u nekim nerazvijenim zemljama snižavanje prevalencije pušenja je evidentno. Među ženama pušenje opada u razvijenim zemljama (SAD – 18%, Velika Britanija 21%), dok u mnogim zemljama južne, centralne i istočne Evrope broj žena pušača se ili ne menja ili raste. (10,11,12)

Duvanskom dimu osobe su najčešće izložene na javnim i radnim mestima, kao i u svojim domovima i automobilima. Podaci pokazuju da je još uvek 126 miliona Amerikanaca, odraslih i dece, na radnim mestima i kod kuće izloženo duvanskom dimu. Istraživanja kod dece sa astmom pokazuju da su još uvek u visokom procentu izloženi duvanskom dimu u kući i automobilu, jer samo 51% njihovih roditelja pušača ne puši u kući a 49% u automobilima. U 2006. godini je prema procenama 2,5 miliona zaposlenih u EU bilo izloženo duvanskom dimu na poslu. (10,11,13,14,15)

U Srbiji tri od deset (33,6%) stanovnika puši ali je skoro dvosruko više (61,7%) izloženo duvanskom dimu u svojoj kući. Na radnom mestu izloženost duvanskom dimu je visoka, skoro polovina zaposlenih (44,9%) je izložena duvanskom dimu. Osam od deset učenika (76,9%) živi u domovima gde drugi puše, a sedam od deset (71,9%) učenika u blizini drugih koji puše na mestima van kuće (8,16)

Globalno istraživanje pušenja među zaposlenima u školama u Srbiji sprovedeno 2008. godine je pokazalo da većina škola posebno zabranjuje upotrebu duvana unutar školske zgrade među učenicima (74%) i osobljem (60%). Trećina škola (33,1%) ima politiku kojom je proglašena „školom bez duvanskog dima“, sa kompletnom zabranom pušenja u svim školskim objektima, terenima i na svim događajima koje škola organizuje. Međutim, navedene zabrane se u potpunosti poštuju u samo 37,4% škola. (16)

Istraživanje sprovedeno među ugostiteljskim radnicima – nepušačima mnogih Evropskih zemljama je pokazalo da četiri petine u svom organizmu ima kotinin, metabolit nikotina, kome su bili izloženi u toku obavljanja svog rada. Novija istraživanja pokazuju rast svesti o opasnostima izloženosti duvanskom dimu i pad stopa tolerancije zaposlenih u ugostiteljskim objektima da rade u okruženju duvanskog dima. (17,18)

Imajući u vidu činjenicu da ne postoji bezbedan nivo izloženosti duvanskom dimu, eliminacija duvanskog dima iz zatvorenog prostora je jedina, naučno opravdana mera, koja

na odgovarajući način štiti zdravlje stanovništva od opasnih posledica izlaganja duvanskom dimu iz okruženja. Politika eliminacije duvanskog dima iz zatvorenog prostora štiti zdravlje, a isplativost je izuzetno velika, naročito u poređenju sa nedelotvornim alternativama, kao što su: odvajanje pušačkih i nepušačkih zona u istom fizičkom prostoru, pojačana ventilacija i filtracija u kombinaciji sa posebno namenjenim pušačkim zonama, centralne i lokalne mašine za prečišćavanje vazduha, jednosmerni sistemi i sl. (5,19,20)

Podizanje svesti stanovništva je imperativ da bi se izgradila neophodna podrška javnosti za efikasnu zakonsku akciju, kao i „glatka“ primena zakona. Tamo gde javnost razume zdravstvene rizike duvanskog dima, zakoni o zabrani pušenja su popularni, poštovani i uglavnom samo-primenjivi.

CILJ

Cilj istraživanja je bio da se utvrdi kolika je izloženost duvanskom dimu u školi, na radnim mestima i na javnim mestima, kao i da se utvrde stavovi građana u vezi sa zabranom pušenja na tim mestima.

METOD

U sedam gradova u Srbiji (Subotica, Beograd, Kragujevac, Sremska Mitrovica, Vršac, Bela Crkva i Opovo) je sprovedeno istraživanje, po istoj metodologiji, u saradnji sa Kancelarijom za kontrolu duvana Instituta za javno zdravlje Srbije „Dr Milan Jovanović Batut“. Intervjuisani su prolaznici koji su posetili akciju u zajednici povodom obeležavanja 31. maja 2009. godine (slučajan uzorak). Prolaznici su intervjuisani vođenim upitnikom, koji sadrži 10 pitanja (3 pitanja su opšti podaci, 3 pitanja o pušačkom statusu, 4 pitanja o izloženosti pušenju – u školi, na radnim i javnim mestima, kao i stavovima o zabrani pušenja na tim mestima). U cilju obezbeđenja kvaliteta podataka izvršena je standardizacija postupaka za prikupljanje podataka izradom uputstva za popunjavanje i odgovarajućom obukom anketara, kao i odgovarajućom kontrolom izvođenja anketiranja, verifikacijom prikupljenih podataka, kontrolom unosa i obrade podataka. Dobijeni podaci su obrađeni u statističkom programu SPSS verzija 17.0. U statističkoj obradi su određivani parametri: procentualna vrednost, test statističke značajnosti razlike (Hi-kvadrat test), tabelarno i grafičko prikazivanje podataka. U uzorak su uključene 363 osobe, više žena (224 ili 61,7%) nego muškaraca (139 ili 38,3%). Anketirano je 58 osoba (16,2%) do 20 godina, 133 (37,2%) uzrasta 21 do 40 godina, 112 (31,2%) uzrasta 41 do 60 godina i 55 (15,4%) starijih od 60 godina. Od anketiranih zaposleno je 190 osoba (52,3%).

REZULTATI

Pušački status

Među ispitanicima je najveći broj nepušača 206 (56,9%). Pušača je 99 (27,3%), a 57 (15,7%) bivših pušača. Najviše nepušača je u najmlađoj starosnoj grupi, bivših pušača u najstarijoj, a pušača u starosnoj grupi 21-40 godina ($\chi^2=15,178$; $DF=6$; $p<0.05$). Pušenje je podjednako zastupljeno u odnosu na pol i zaposlenje ($p>0.05$). U društvu nepušača puši 87 pušača (87,9%), dok tek svaki osmi ne puši. (Tabela 1) Nema statistički značajne razlike u odnosu na pol, zaposlenje i uzrast ($p>0.05$). Dve trećine pušača (njih 73 ili 73,7%) želi da ostavi pušenje nezavisno od pola, uzrasta i zaposlenja ($p>0.05$).

Tabela 1. Pušači puše u prisustvu nepušača

Odgovor	Broj	%
Da	87	87.9
Ne	12	12.1
Total (N = 99)	99	100.0

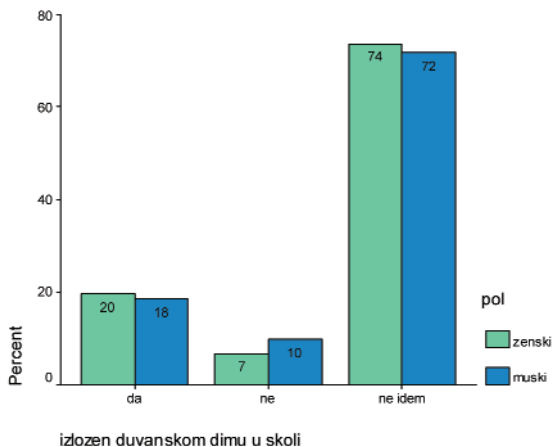
Izloženost pušenju

Dve od deset anketiranih osoba su u školi izložene duvanskom dimu, nezavisno od pola ($p>0.05$). (Grafikon 1) Skoro svaki drugi zaposleni (44,2%) je izložen duvanskom dimu na poslu, nezavisno od

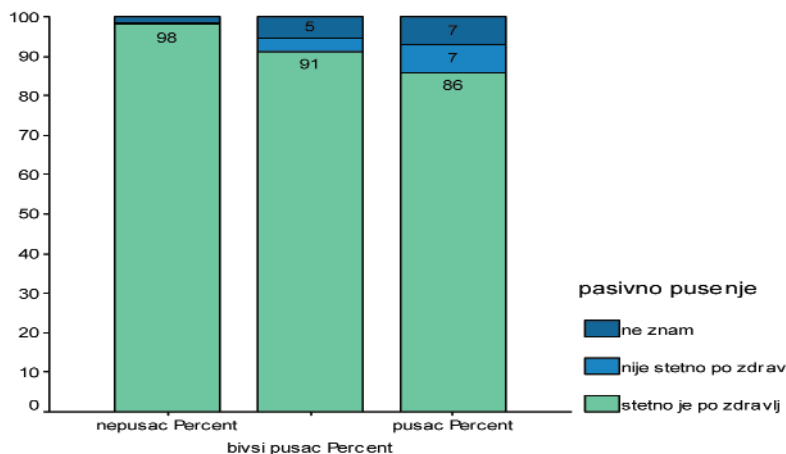
pola ($p>0.05$). (Grafikon 2) Osam od deset anketiranih je izloženo duvanskom dimu na javnim mestima, nezavisno od pola, uzrasta i zaposlenja ($p>0.05$). (Grafikon 3)

Stavovi o zabrani pušenja

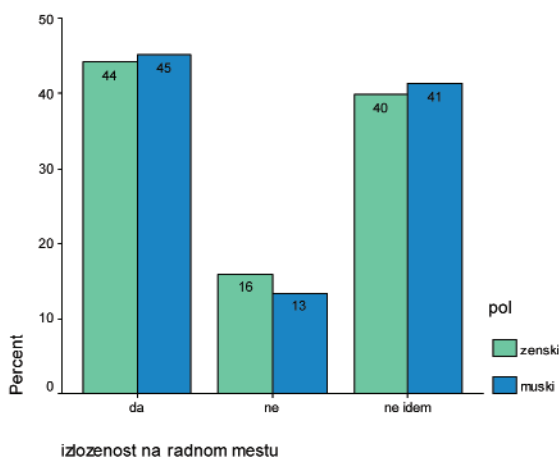
Najveći broj anketiranih (93,6%) smatra da je boravak u zadimljenim prostorijama (u kući, na radnim i javnim mestima) štetan, a statistički značajno manji broj pušača (85,9%, $\div 2=18,134$; $DF=4$; $p<0.01$). (Grafikon 4). Skoro svaki drugi anketirani (46,3%) podržava zabranu pušenja na radnim mestima a statistički je značajno veći procenat starijih

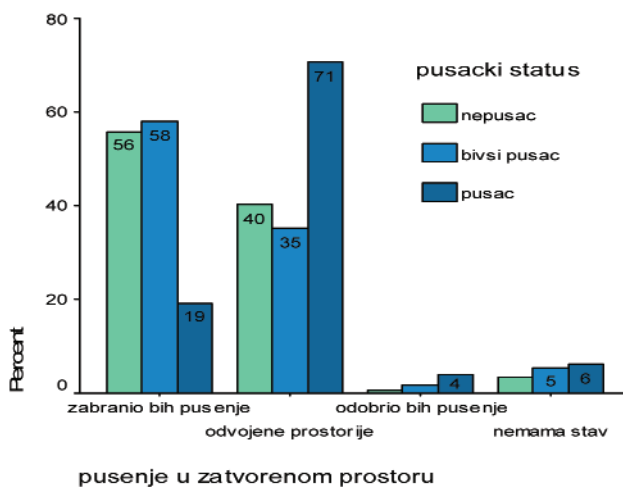
Grafikon 1. Izloženost duvanskom dimu u školi, distribucija po polu

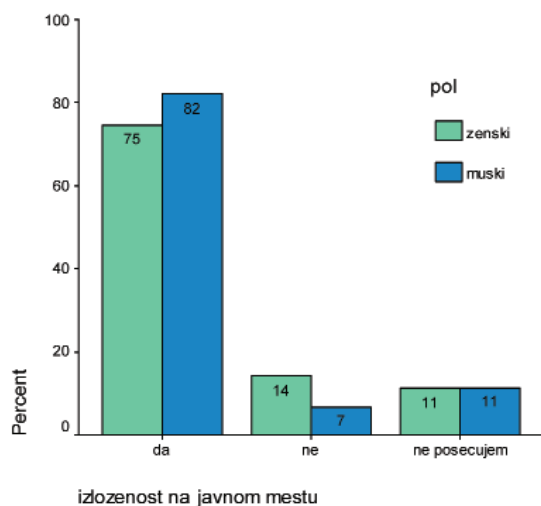
Grafikon 4. Da li je pasivno pušenje štetno – distribucija u odnosu na pušački status

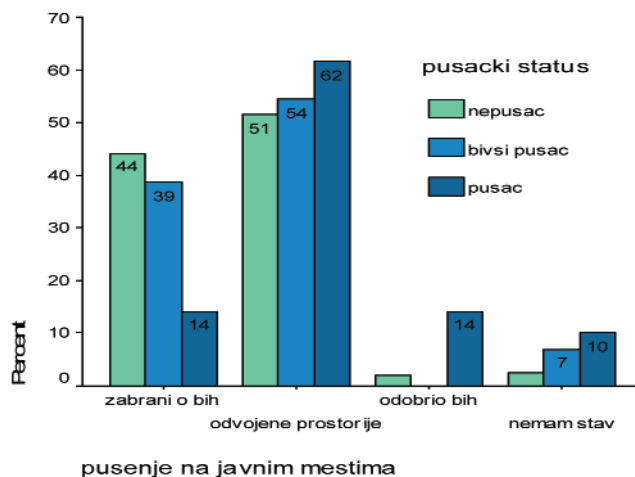
Grafikon 2. Izloženost duvanskom dimu na poslu, distribucija po polu

Grafikon 5. Da li podržavate zabranu pušenja na radnim mestima – distribucija u odnosu na pušački status

Grafikon 3. Izloženost duvanskom dimu na javnim mestima, distribucija po polu

Grafikon 6. Da li podržavate zabranu pušenja na javnim mestima – distribucija u odnosu na pušački status

(70,9%) nego mladih osoba (31,0%; $t=34,932$; $DF=9$; $p<0.01$). Nepušači češće (55,8%) i bivši pušači (57,9%) podržavaju zabranu pušenja na radnim mestima u odnosu na pušače (19,2; $t=42,992$; $DF=6$; $p<0.01$; Grafikon 5). Svaki drugi anketirani (54,6%) podržava odvojene prostorije na javnim mestima, dok je tek svaki treći (35,3%) za potpunu zabranu pušenja. Za potpunu zabranu pušenja na javnim mestima su češće starije (61,8%), nego mlađe osobe (22,4%; $t=36,108$; $DF=9$; $p<0.01$). Statistički značajno češće isto podržavaju nepušači (44,2%) u odnosu na pušače koji najviše podržavaju „odvojene prostorije“ (61,6%; $t=49,978$; $DF=6$; $p<.01$; Grafikon 6)

DISKUSIJA

U zemljama EU tri od deset (31%) stanovnika starijih od 15 godina puši, i to svakodnevno nešto više od četvrtina (26%), a povremeno 5%. Najveći broj pušača je u Grčkoj (42%), potom u Bugarskoj (39%), Latviji i Slovačkoj (37%) i u Rumuniji, Mađarskoj, Litvaniji i Češkoj (po 36%). Najmanje pušača je u Sloveniji (23%), Švedskoj i Finskoj (25%), Portugalu i Malti (27%). U Srbiji je evidentno smanjenje učestalost pušenja prema podacima istraživanja zdravlja stanovnika koje je 2000. i 2006. godine sprovelo Ministarstvo zdravlja Republike Srbije. Prema poslednjem istraživanju svakodnevno i povremeno puši 38,1% muškaraca i 29,9% žena. U 2006. godini u odnosu na istraživanje iz 2000. godine, učestalost pušenja se smanjila za 6,9%, i to 9,8% kod muškaraca i 3,8% kod žena. (7,8,21,22) Broj pušača u istraživanju 7 gradova Srbije, sprovedenog 31. maja je 27,3% i manji je u odnosu na poslednje istraživanje iz 2006. godine.

U proseku je 14% nepušača i 23% pušača EU skoro svakodnevno u svom domu izloženo duvanskom dimu koji potiče od drugih osoba. Prema istom istraživanju, u Grčkoj je 60% zaposlenih izloženo duvanskom dimu na poslu svakodnevno, nešto manje na Kipru (45%) i u Bugarskoj (36%), a najmanje u Finskoj (11%) i Švedskoj (8%). (21)

Najnovija istraživanja iz Australije pokazuju visok nivo svesti javnosti o negativnim efektima izloženosti duvanskom dimu, pa 76,8% njih zabranjuje pušenje u kući, a 75,8% u automobilima. Prema istraživanju u 5 država Evrope 59,5% Francuza, 63,5% Iraca, 61,3% Italijana, 74,4% Čeha i 87% Šveđana zabranjuje pušenje u kući, a na radnim mestima je izuzetno nizak stepen izloženosti u svim zemljama. Međutim, pušači prema istraživanju iz Australije, u značajno manjoj meri zabranjuju pušenje u kući (51%), a još manje u automobilima (37,3%). Prema istom istraživanju visok procenat pušača ne puši u prisustvu trudnica (67,7%). (23,24,25)

Prema podacima poslednjeg istraživanja u Srbiji skoro dve trećine odraslih stanovnika (61,7%) je izloženo duvanskom dimu u svojoj kući, a na poslu 44,9% zaposlenih. (8,22) U Srbiji je prema istraživanju mladih uzrasta 13-15 godina 76,9% izloženo duvanskom dimu u sopstvenoj kući. (16) Rezultati istraživanja u 7 gradova pokazuju da još postoji izloženost duvanskom dimu u školama, a da je izloženost zaposlenih na radnim mestima gotovo ista u odnosu na poslednje nacionalno istraživanje. Potreban je oprez pri tumačenju ovog rezultata i svakako treba uzeti u obzir činjenicu da je u uzorku veliki broj nezaposlenih, a ekonomska kriza je uticala i na zatvaranje značajnog broja radnih mesta što može proizvesti „lažno“ pozitivnu sliku.

Prema izveštaju Eurobarometra o „Stavovima Evropljana prema duvanu“ postoji velika podrška građana za uvođenje sveobuhvatnih zakona. Četiri od pet ispitanika (86%) ovog istraživanja podržavaju zabranu pušenja na radnim mestima i u bilo kom drugom zatvorenom javnom mestu (84%). Većina Evropljana je, takođe, za zabranu pušenja i u barovima (61%) i restoranima (77%). Istraživanja u Engleskoj iz 2001. i 2006. godine, potvrđuju veću spremnost ugostiteljskih radnika da podrže zabranu pušenja na svojim radnim mestima. (18,21)

Rezultati istraživanja u 7 gradova Srbije ukazuju da je najveća izloženost duvanskom dimu na javnim mestima. Podrška sveobuhvatnom zakonu je značajno niža u našoj zemlji u odnosu na EU. Tek svaki drugi ispitanik podržava potpunu zabranu pušenja na radnim mestima, a tek svaki treći na javnim mestima. Usvojen je Zakon o zaštiti stanovništva od izloženosti duvanskom dimu koji treba da promeni trenutno stanje visoke izloženosti stanovništva duvanskom dimu na radnim i javnim mestima i na taj način doprinese očuvanju i unapređenju zdravlja cele populacije.

Poslednjih godina došlo je do pada izlaganja stanovništva duvanskom dimu u zemljama koje su uvele sveobuhvatnu zabranu pušenja na javnim i radnim mestima i javnom prevozu. U Evropskoj Uniji 11 država je već donelo sveobuhvatne zakone zabrane pušenja (Irska, Velika Britanija, Italija, Malta, Švedska, Letonija, Finska, Slovenija, Francuska, Holandija i Grčka), u tri države primena takvih zakona počće do kraja 2010. godine (Bugarska, Nemačka i Mađarska). Ostale države će biti u obavezi da takve zakone donesu najkasnije do 2012. godine, a prema Preporuci Evropske komisije od 30. juna 2009. godine, radi zaštite svojih građana od duvanskog dima. (5,19,20,26,27)

ZAKLJUČAK

Evidentno je smanjenje učestalosti pušenja u Srbiji, ali zabrinjava činjenica da četvrtina pušača ne želi da ostavi cigarete. Još više zabrinjava visoka učestalost pušenja u prisustvu nepušača, koju navodi osam od deset pušača.

U školama se još uvek puši pa je dvoje od deset učenika izloženo duvanskom dimu. Na radnim mestima je skoro polovina zaposlenih izložena duvanskom dimu. Na javnim mestima je pušenje u Srbiji bilo dozvoljeno, te je izloženost duvanskom dimu izuzetno visoka, osam od deset osoba.

Najveći broj ispitanika smatra da je boravak u zadimljenoj prostoriji štetan po zdravlje, ali kada je u pitanju izloženost duvanskom dimu na radnom mestu tek polovina podržava zabranu pušenja, svakako značajno češće nepušači. Koliko ispitanici nisu svesni posledica izloženosti duvanskom dimu govori i brojka da svaka druga osoba podržava „odvojene prostorije“ na javnim mestima, a tek svaka treća podržava potpunu zabranu pušenja na javnim mestima.

Abstract

Introduction: Health consequences of exposure to tobacco smoke from environment were well known, which is reason to all higher number of countries take all tougher restrictive legislation ban of smoking on working and in public places in order to protect their population. The result of introducing these measures in the developed countries of Europe and the World is the decreasing the smoking prevalence among the population, decreasing the rate of exposure to environmental tobacco smoke, prevention of smoking among youth and reducing morbidity and mortality associated with exposure to tobacco smoke. Although 7 out of 10 citizens of Serbia do not smoke, 6 of 10 of them are exposed to tobacco smoke at their home, and almost 5 of 10 in the workplaces. 8 of 10 students live in homes with smokers, and 7 of 10 students in the proximity of the smokers outside their home. In restaurants is allowed to use tobacco and tobacco smoke exposure is very high.

Goal: Estimate the tobacco smoke exposure at school, work and public places and what the attitudes regarding the smoking ban in the workplace and public places.

Method: The survey was carried out in seven places in Serbia: Subotica, Belgrade, Kragujevac, Sremska Mitrovica, Vrsac, Bela Crkva, Opovo. The survey was carried out in cooperation with the Tobacco Control Office of the Institute of Public Health of Serbia. The sample was included of the citizens who visited action in the community to mark the 31st May 2009. The citizens were interviewed on a face-to-face basis. The questionnaire made up of 10 questions. Interviewees were randomly selecting 363 citizens who have visited the action.

Results: The survey included more women (222 or 61.5%) than men (139 or 38.5%). Tobacco smoke exposure is the lowest in the schools (19.0%), in the workplace is relatively high-almost every second employee (44.2%), while the highest exposure is in the public places (77.2%). 93.6% of examined citizens believe that passive smoking is harmful ($\div 2=18.134$; Df=4; $p<0.01$). Ban on smoking in the workplace support almost every second person (46.3%), statistically significant higher percentage of older citizens than younger ($\div 2=34.932$; Df=9; $p<0.01$). Statistically significant higher number of smokers support the "separate rooms" ($\div 2=42.992$; Df=6; $p<0.01$). The largest number of examined citizens support the "separate rooms" in public places (54.6%), while a total ban supports only a third of respondents (35.5%). Statistically significant supporting for the "separate rooms" in public places is by smokers ($\div 2=49.978$; Df=6; $p<0.01$), while complete ban support large number of non-smokers. Among the examined citizens, the largest number are non-smokers 206 (56.9%), then smokers 99 (27.3%), and 57 (15.7%) former smokers. 87.9% smokers smoke in non-smokers presence. Two-thirds of smokers (73.7%) want to quit smoking.

Conclusion: The inquire population tobacco smoke exposure to is the highest in the public places, it is also high in the workplace, and it is impermissible to be present in the schools. Statistically significant numbers of non-smokers support the ban on smoking in workplace and public places. New law on protection of population of tobacco smoke exposure in the workplace and public places, which is in the process adoption of the Law, should be widely supported, primarily from health-care workers as an example to the wider population.

LITERATURA

1. International Agency for Research on Cancer (2002). Monographs on the Evaluation of Carcinogenic Risks to Humans. Tobacco Smoke and Involuntary Smoking. Volume 83, Lyon, IARC, World Health Organization. Report of the Scientific Committee on Tobacco and Health', (1998) <http://www.archive.official-documents.co.uk/document/doh/tobacco/report.htm>
<http://monographs.iarc.fr/ENG/Monographs/vol83/volume83.pdf>.
2. Barnoya J, Glantz S. Association of the California tobacco control program with decline in lung cancer incidence. *Cancer Causes Control* 2004;15:689-95.
3. Gerald L.B., Gerald J.K., Gibson I. et al. Changes in Environmental Tobacco Smoke Exposure and Asthma Morbidity Among Urban School Children. *Chest*, April 1, 2009; 135(4): 911-916
4. Smoke Free Partnership, "Lifting the Smokescreen: 10 Reasons for a Smoke free Europe," February 2006, p. 91. Available online at: http://www.ersnet.org/ers/show/default.aspx?id_attach=13509.
5. Green Paper. Towards a Europe free from tobacco smoke: policy options at EU level http://ec.europa.eu/health/ph_determinants/life_style/Tobacco/Documents/gp_smoke_en.pdf
6. Jamrozik K. Estimate of deaths attributable to passive smoking among UK adults: database analysis," *British Medical Journal*.2005; 330:812-24. Available online at: <http://www.bmj.com/cgi/rapidpdf/bmj.38370.496632.8Fv3>.
7. Ministry of Health of the Republic of Serbia: „National Health Survey Serbia 2000". Belgrade, 2001.
8. Ministry of Health of the Republic of Serbia: „National Health Survey Serbia 2006", key findings, Belgrade, 2007: 109
9. Takala, J., Introductory report: decent work, safe work. International Labor Organization, Geneva, September 2005, p. 16, <http://www.ilo.org/public/english/protection/safework/wdcongrs17/intrep.pdf>.
10. "Attitudes of Europeans towards tobacco", Special Euro barometer 239, January 2006, http://ec.europa.eu/health/ph_information/documents/ebs_239_en.pdf
11. US Department of Health and Human Services (2006). The health consequences of involuntary exposure to tobacco smoke: a report of the Surgeon General (Atlanta, GA): Department of Health and Human Services, Centers for Disease Control and Prevention, National Centre for Chronic Disease Prevention and Health Promotion, Office of Smoking and Health: Washington, DC. Available online at: <http://www.surgeongeneral.gov/library/second-handsmoke/report>.
12. Wong D.C.N., Chan S.S.C., Ho S.-Y. et al. Predictors of intention to quit smoking in Hong kong secondary school children. *J Public Health*, December 28, 2009; (2005) fdp125v1
13. US EPA (2008). Fact sheet: national survey on environmental management of asthma and children's exposure to ETS. Available at: http://www.epa.gov/asthma/pdfs/survey_fact_sheet.pdf.
14. D. Best, Committee on Environmental Health, Committee on Native American Child Health, Committee on Adolescence. Secondhand and Prenatal Tobacco Smoke Exposure. *Pediatrics*, November 1, 2009; 124(5): 1017-1044
15. Gehrman C.A., Howell M.F. Protecting children from environmental tobacco smoke (ETS) exposure: A critical review. *Nicotine & Tobacco Research* 2003; 5(3):289-301
16. Serbia Global Youth Tobacco Survey 2008, Serbian Public Health Association, Centers for Disease Control and Prevention, Canadian International Development Agency, Fact Sheet, 2009.
17. A 24-Country Comparison of Levels of Indoor Air Pollution in Different Workplaces. Conducted by: Roswell Park Cancer Institute, Department of Health Behavior; International Agency for Research on Cancer; Division of Public Health Practice, Harvard School of Public Health; September 2006.
18. Jones M.A., Jones D.A., Powell C. The attitudes of bar staff to smoking in public houses in Wales – a predictor of compliance with the smoking ban? *The Chartered Institute of Environmental Health* 200; vol. 6/issue 2,
19. World Health Organization (5 October 2007). Updated Status of the WHO Framework Convention on Tobacco Control. Available online at <http://www.who.int/tobacco/framework/countrylist/en/index.html>. World
20. 'Adoption of the guidelines for implementation of Article 8'. World Health Organization, Conference of the Parties to the WHO Framework Convention on Tobacco Control, second session, decision
- FCTC/COP2(7). Available online at: http://www.who.int/gb/fctc/PDF/cop2/FCTC_COP2_DIV9-en.pdf.
21. European Commission. "Survey on Tobacco." The Flash Euro barometer 253 - The Gallup Organization. December 2008. Available online at: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_253_en.pdf.
22. Dželetović A. Stilovi života - Pušenje u: Knežević T. (ured.) *Zdravlje stanovnika Srbije – analitička studija 1997-2007*, Institut za javno zdravlje Srbije „Dr Milan Jovanović Batut“, Beograd, 2008
23. Escoffery C., Kegler M.C., Butler S. Formative research on creating smoke-free homes in rural communities. *Health Educ. Res.*, February 1, 2009; 24(1): 76-86
24. Heck J.E., Stucker I., Allwright S. et al. Home and workplace smoking bans in Italy, Ireland, Sweden, France and Czech Republic. *Eur. Respir. J.*, May 1, 2010.; 35(5): 969-979
25. Dunn J., Greenbank S., McDowell M., Mahoney C. et al. Community knowledge, attitudes and behaviours about environmental tobacco smoke in homes and cars. *Health Promotion Journal of Australia* 2008; 19:113-17
26. Schumann A., John U., Thyrian R. et al. Attitudes towards smoking policies and tobacco control measures in relation to smoking status and smoking behaviour. *The European Journal of Public Health* 2006; 16(5):513-519
27. World Health Organization (2007). Protection from Exposure to Second-hand Tobacco Smoke. Policy Recommendations. Available online at: http://www.who.int/tobacco/resources/publications/wntd/2007/pol_recommendations/en/index.html.